

СТАНОВИЩЕ

от Доц. д-р Петя Пачкова
за дисертацията и приносите
на докторанта Арбен Арифи

на тема:

Политическите и религиозни идеи на Константин Велики

Обща оценка

Докторантът Арбен Арифи има историческо образование, но интересите му по проблематиката предполагат възможност да се задълбочи върху изследването на историческите събития и тенденции от политологична гледна точка. Той до голяма степен успява да се справи с тази част от задачата – да избегне чисто историческия хронологически порядък на изложение и да го систематизира в по-политологически план.

Темата на докторантурата „Политическите и религиозните идеи на Константин Велики“ е актуална, като се има предвид сблъсъка на двете основни религиозни системи в днешния свят – исляма и християнството по повод бежанските проблеми, проблемите на тероризма и т.н. Касае взаимовръзката между социалния живот, държавното управление и ролята на религиите.

В текста, който е представен, личи познаване на развитието на Константин Велики, неговия принос за развитието на Римската империя и по-специално за налагането на християнската религия в публичното пространство като заместител на езическите вярвания дотогава. Той е удостоен с титлата „Велики“ до известна степен и заради приноса му за края на институционализираното преследване на християните в Римската империя и за налагането на християнската религия като доминираща религия, за ефективното ѝ използване за утвърждаването на Византийската империя. Той започва да използва християнската религия като инструмент на държавната си политика. На този аспект на нещата в дисертацията е отделено достатъчно място и внимание.

Има известна диспропорция между анализа на религиозните му реформи и тези в другите сфери на политическото управление. Доста по-малка част от дисертацията е посветена на административните и военните му реформи, но всъщност темата е ориентирана повече към връзката между религиозните и политически реформи.

Би могло да се проблематизира по-ясно това, че създаването на Източната римска империя е във връзка с кризата на Западната, а в основата на тази криза е кризата на робовладелското производство. И всъщност с икономическата си политика Константин Велики съдейства за развитие на крепостничеството, на феодалните обществени отношения. Константиновото правно наследство всъщност е важно от гледна точка и на това, че той прокарва закони, налага икономически, военни и политически практики, с които се полагат основите на европейското феодално общество. Стимулира закрепостяването. Правата на робовладелеца се ограничават, но робът все още е негова собственост и може да бъде бит до смърт.

Всъщност с приемането на християнската религия за официална и доминираща се съдейства за развитието на феодализма на територията на империята и съответните законодателни и религиозни реформи на Константин съдействат за това. Споменават се много реформи, които всъщност улесняват прехода към нови обществени отношения, но не винаги са наречени със собствените им имена.

Акцентира се на това, че чрез легитимирането на християнството Константин Велики решава личния си политически проблем за укрепване на собствената си власт. Но

не се формулира ясно изводът, че той не би могъл да укрепи чрез християнската религия властта си, ако тя не съдейства като идеологическа форма на настъпващите икономически и социални промени в обществото, ако чрез личната си власт той самият не им съдейства. Той успешно използва християнството като държавна религия, за обосноваване на едни или други политически решения, за утвърждаване на властта си. Опитва се да доближи църковната до светската власт за да използва идеологемите на християнската религия, институционалните възможности на християнската църква за икономически и политически цели.

В дисертацията става ясно, че Константин Велики достатъчно добре осъзнава нуждата от привличане на християните на негова страна, защото в противен случай би имал проблеми в конкуренция със засилващото ѝ се влияние. Християните са малък процент от населението, но устояваща на гоненията и добре организирана сила. Техният модел е удобен за Константин Велики като модел за държавата, която трябва да се обедини и засили.

Става първият християнски император. Опитва се да използва християнската религия като средство за хомогенизиране на населението, за постигане на единение и засилване на империята. Разбира, че нарастването на броя на християните и тяхната опозиция срещу държавната власт са изтощителни и унищожителни за държавата. Като добър стратег вижда, че в този момент условията за сдобряването на държавата с църквата са добри, защото и двете институции имат нужда една от друга.

Той предлага мир на църквата, а тя приема да утвърждава авторитета на императора. Християнската църква е заинтересована от това отношение на Константин Велики, защото се създават условия за нейния просперитет. Например чрез закона от 321 г., чрез който Вселенската църква се облагодетелства с постановката, че всеки има право чрез завещание да остави наследството си на общността. На епископите са дадени високи държавни титли и постове. Строят се християнски църкви.

Църквата застава зад неговите реформи. И поради все още слабата си позиция допуска този режим на взаимоотношения с властта, който се нарича „цезаропапизъм“, т.е. силна намеса на светската власт в делата на църквата. На свой ред църквата осветява божествения характер и вечността на царуването на Константин. С Миланския едикт от 313 г. не само се легализира дейността на християнската църква, но едновременно с това се свързват държавата и църквата. Това състояние се утвърждава на Изток, където „Византия“ и „ортодоксия“ стават синоними“. Константин чете проповеди в двореца си, коментира християнски въпроси и така се доближава до светоусещането на увеличаващия се брой християни в империята.

Правилно се твърди, че името на Константин Велики се свързва с така наречения „цезаропапизъм“. Държавата участва в определянето на вярата, назначаването на епископите, потушаването на ересите, разделянето на собствеността на църквата. Но патронажът на Константин спрямо католическото духовенство обогатява църквата, разширява влиянието на епископите върху светски въпроси и изобщо влиянието на църквата в обществото. Клирът става привилигиран слой в обществото с финансови облаги, участие в управлението, в съдебната система.

Цезаропапизмът е комбинация на силата на светското управление и религиозната власт, авторитетът на светската власт е подсилен от църквата. Държавният глава е и религиозен глава. Според теорията на християнското право владетелят е смятан за наместник на Христос на земята, отговаря само пред него за делата си.

Отношението на докторанта към ролята на цезаропапизма като начин на управление на държавата е донякъде противоречиво. От една страна, като че ли се смята за успешен механизъм за решаване на проблемите и за управление, за задържане на политическата власт, какъвто е примерът с Константин Велики. От друга страна, на 185 стр. цезаропапизмът се отрича като успешен механизъм за управление.

Всъщност самият цезаропапизъм като механизъм за взаимоотношения между държавата и църквата на някои места и в определени исторически периоди е успешен, а в други – не, в зависимост от това дали съответства най-добре на нуждите на управляващите и обществото. По времето на Константин явно е успешен модел. Тази конкретна историческа ситуация е още едно доказателство за това, че различните политически режими в едни случаи могат да съдействат за общественото развитие, а в други да го затормозват.

Принос на дисертацията е в това, че се разкрива сложността на процеса на приемането на християнската религия като доминираща. Както в поведението на самия Константин Велики и на политическия елит, така и в поведението на масите. В този преходен период е налице силно влияние на предишните вярвания, на различни образи и ритуали от тях в социалната и политическата практика и на елита, и на масите. Кое е нормално и закономерно. С постепенността на промените се осигурява това, че не се отчуждава населението, което все още държи на старите вярвания, от империята. А в същото време се дава път на нови религиозни идеологии, зад които застават все повече хора, и които са необходими за ефективното функциониране на империята. Религиозната му политика се характеризира с постепенност и умереност, така че да има необходимото равновесие между езическия светоглед и християнския, така че да се контролират и двата вида население, докато стане възможно да надделее единият. Тази търпеливост и постепенност на реформите говори за лидерските му умения.

Константин Велики е внимателен. Конфискуват се езически храмове, но не се забраняват езическите ритуали. Самият Константин Велики продължава да спазва някои езически ритуали и обичаи. Например той продължава да е последовател на култа към Слънцето. Традицията на сеченето на монети с изображения на езическите божества, особено с образа на бога Слънце и Аполон, продължава до 322 г., но лека-полека се появяват и християнските символи и в един момент започват да доминират. Символът Лабарум свързва езичниците с християните и косвено се отразява на хомогенизирането на империята. Константин майсторски успява да използва символиката и на езичеството, и на християнството за своите управленски цели.

Промените се въвеждат постепенно, за да са по-безболезнени и да се минимизира политическата опозиция. Първоначално се налага идеята за равенство на християнството и езичеството и лека-полека се върви към доминацията на първото. При основаването на Константинопол през 330 г. е изпълнена церемония, която е полуезическа и полухристиянска

От сега нататък всеки римски гражданин бил съответно и християнин, а императорът, утвърден от Църквата, бил божият наместник на земята. Тъй както императорът разполагал с неограничена еднолична власт, така тя трябвало да бъде легитимирана и потвърдена от единствения Бог на небето, за да се запази целостта и единството на държавата. Църквата получила обширни поземлени владения и била освободена от налози. Впоследствие конфискуваното имущество от езическите храмове постъпило в нейната хазна, с което нейното богатство и влияние нараснали неимоверно.

Дисертантът правилно твърди, че тази сложност и противоречивост в поведението на императора е основа за различни интерпретации за истинското му отношение към християнската религия и църква. И за интерпретацията, че той е заклет неин поддръжник, и за обратното – че е безразличен към нея. Истината е вероятно в това, че и в неговото съзнание и поведение личи трудността на прехода към приемането на християнската религия за официална. Различни фактори влияят на отношението му към нея. Влияят му езическите настроения и минало, въздействието на семейството му, оценката за влиянието на християнските общности и техните възгледи и т.н.

Правилно се твърди, че се въвеждат нови правила във всекидневния живот, които съответстват на нормите, зад които застава християнството. Обявяват се за религиозни грехове хомосексуализма, абортите, самоубийството, масовите убийства под формата на гладиаторски борби, забранява се лошото отношение към осъдените. Забранява се

дамгосването на лицето на осъдените на принудителен труд с нажежено желязо с аргумента, че лицето е създадено според божествената красота и поради това не може да се деформира по този начин. Хуманните тенденции личат и в това, че християните в присъствието на епископа могат да освобождават робите си, а свещенослужителите в някои случаи са упълномощени и без писмена процедура и свидетели да ги освобождават“. Отбелязва се, че се облекчава режимът на освобождаване на робите от робския им статут.

Тези явления и факти се свързват в интерпретацията на докторанта с основни послания на християнската религия – за милосърдие, състрадателност, любов и т.н. А те са и показател за преминаване към други обществени взаимоотношения, за отмиране на взаимоотношенията между робовладелеца и роба, при които робът е движима собственост и с него робовладелецът може да прави каквото си иска, и за придвижване към взаимоотношенията между феодала и крепостния селянин, които се характеризират с по-голям хуманизъм.

Правилно се интерпретира фактът, че за урегулиране на социалната криза, за обединяване на разпокъсаната империя Константин използва посланията на християнската религия за състрадание, милосърдие и любов. Той заварва империята в криза, с много хора с огромни социални проблеми – вдовици, сираци, бедни. В тази социална ситуация посланията на християнската идеология за съпричастност, милосърдие, подкрепа на общността са особено удобни за въздействие върху тези хора. Държавата по това време още не е субект на социална политика в съвременния смисъл на думата. Такава важна роля започва да играе християнската религия и църква.

Също така единоначалието на Константин в рамките на държавата по-лесно се обосновава идеологически чрез единоначалието в християнската религия. Налага се идеята за църквата и държавата като две страни на едно и също божествено управление на земята. За успокояване на бедните и страдащите, както и на елита, е важна и идеята на християнството за спасението в отвъдния свят.

Анализът е в рамките на доминиращата парадигма за християнската религия като необходима основа на европейската цивилизация.

Използваната литература е впечатляваща като количество на автори и произведения.

Конкретни приноси

Основен принос трябва да се търси в характера на избраната проблематика. В днешната сложна междурелигиозна ситуация е необходимо да се анализират обществени ситуации на преход от една религия към друга, от едно равнище на религиозен живот към друго. Полезно е да се анализират исторически ситуации на преход и в другите сфери на обществения живот – икономическата, военната, административната, политическата. Анализът на такива преходни ситуации дава възможност да изкристализират необходимите качества на лидерите в такива ситуации. Дава възможност да се припомнят класически методи на управление в такива ситуации, които продължават да бъдат актуални и в днешно време.

Принос е извеждането на характеристики на лидера и управленски методи и технологии, които са актуални и полезни и днес. Константин Велики с динамичната си политика, с готовността са за провеждане на реформи в различните области на живота в най-голяма степен допринася за развитие на обществените тенденции. Той проявява в най-висша степен качества на лидер. Динамичен, с усет към нуждите на времето, с умение да провежда постепенно и гъвкаво необходимите промени, съобразявайки се с възможностите и обстоятелствата. Това е лидер, който има способност да използва и съдържанието, и формата като управленски механизми. Важна е неговата символна система, която също показва способностите му да прави компромиси – между стари и нови символи. Амбициозен, готов да използва всякакви методи на управление, в това число и най-

жестоките. Но готов и на компромиси. Владее отлично военните умения. Те му позволяват да направи и необходимите военни реформи.

Константин Велики е майстор на политическата „манипулация“. Позволява да се развива християнството, но в определени рамки – ограничава съществуването на варианти в него. А това е важен управленски метод. За да се наложи новото го представяш като неограничено и идеално, а после лека-полека го правиш по-прагматично и ограничено. Както в бившите тоталитарни страни – в началото на прехода в бившите тоталитарни държави бяха успешно разпалени мечтите за идеалната демокрация. Лека-полека станаха ясни ограниченията на демокрацията като политически режим.

Важно е и това, че с помощта на тази дисертация се напомня на публиката, че недемократичните политически режими /каквото е несъмнено и този по времето на Константин Велики/ имат и своите предимства и твърде често в историята са допринасяли за бързо и ефективно обществено развитие. А това може да допринесе за по-правилна научна оценка и на периода от нашата история, наречен „социализъм“ или „комунизъм“.

Критични бележки и препоръки.

На места има повторения на информация, тези и изводи.

Основният недостатък е в това, че формата на изложение е такава, че политологическите изводи не винаги са добре изведени и систематизирани, а понякога трябва да се подразбират. Например за причините, поради които Константин Велики въвежда християнството като доминираща религиозна система, за етапите на въвеждането и т.н. А всъщност се съдържат в текста.

Сред огромното количество цитирания понякога не е ясно кое е мнението на докторанта. Изреждат се мнения на различни автори, твърде често с противоречиви тези.

Заклучение.

Имайки предвид отразените общи и конкретни приноси и достойнства на дисертацията на докторанта Арбен Арифи, ПРЕДЛАГАМ на уважаемото жури да му присъди образователната и научна степен „Доктор по Политология“.

Доц. д-р Петя Пачкова:

27 август 2018 г.